

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1119384/6

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב הראשי לישראל הרב דוד ברוך לאו – נשיא, הרב אליעזר איגרא, הרב מיכאל עמוס

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד גבי אלמשעלי)

נגד

המשיב: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד שמחי סימה ווכניס ועו"ד טובה רוזן זרחיה)

הנדון: דיני ממונות מחזירין' מול 'בי דינא בתר בי דינא לא דייקי', מה נכלל בחזקה שאין בית דין טועה?

פסק דין

רקע ועובדות מוסכמות

הצדדים נישאו באב תשנ"ד (יולי 1994). בתשנ"ו–תשנ"ז (1996) קבע בית הדין האזורי בהרכב קודם כי האישה מורדת וכי הפסידה את כתובתה, לאחר מכן נקבע כי הבעל רשאי לשאת אישה שנייה על אשתו, כשבתשנ"ז (1997) נתקבל ההיתר הסופי על ידי נשיא בית הדין הגדול דאז.

כעבור שלוש שנים הופיעו הצדדים לפני בית הדין האזורי בהרכב שונה וחסר (בשנת תש"ס – 2000) ובקשו לנסח להם הסכם שלום בית. הדיין שלפניו הופיעו ניסח הסכם חזרה לשלום בית והוא נחתם בפניו על ידי שני הצדדים ביום כ"ב באדר א' תש"ס (28.2.2000). בהסכם נכתב בין השאר כי מאחר שהאשה הפסידה כתובתה ותוספתה תיכתב כתובה חדשה בסך 55,000 ש"ח. לאחר כמה שבועות הביאו בני הזוג הסכם נוסף, מודפס, והגישוהו לאישורו של הרכב מלא בבית הדין שאישר אותו ביום ה' בניסן תש"ס (10.4.2000). בהסכם זה הושמטה ההוראה לכתיבת כתובה חדשה. הצדדים שבו לחיות יחד, נולדה להם בת נוספת, וכך עד לפירוד נוסף בשנת תשע"ב (2012). בשנה זו הגישה האישה "תביעה לגירושין ואם יוכל לשלום בית מה טוב", בדיון ביום א' בכסלו תשע"ג (15.11.2012) ביקשה האישה גירושין או 'שלום בית בתנאים' שדרשה, והבעל עמד על גירושין. בחודש מרץ הגישה האישה גם תביעת פירוק שיתוף לבית המשפט ומשום כך כל ענייני הרכוש נידונים בבית המשפט. במסגרת תביעה זו נקבע בפסק הדין שניתן ביום ל' בשבט תשע"ה (19.2.2015) כי מועד הקרע בין בני הזוג הוא חודש מרץ 2012.

בכ"ט באב תשע"ד (25.8.2014) הגיש הבעל תביעת גירושין מצידו, וכך לאורך השנים: הבעל מבקש גירושין, והאישה אומרת כי רצונה בשלום בית בתנאים שונים, או גירושין עם כתובה ופיצוי. לאחר שהגיש הבעל תביעה שנית פסק בית הדין האזורי ביום ה' בכסלו תשע"ז (5.12.2016) חיוב גירושין. בכ"ז בשבט תשע"ז (23.2.2017) קבע בית הדין כי האישה מעגנת את הבעל, ערעור האישה נדחה בכ' באלול תשע"ז (11.9.2017), והחיוב שב ואושר בבית הדין הגדול. האישה דרשה בבית הדין האזורי שיחליט בעניין חיוב כתובתה לפני הגירושין, וביום ט' באייר תש"ף (3.5.2020) נתן בית הדין האזורי את פסק הדין נשוא הערעור שבו נאמר לסיום:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

[...] משום כך קובע בית הדין:

א. הבעל לא יחויב בתשלום הכתובה, אך יחויב בתשלום פיצוי שייקבע לאחר סיום ההליכים הרכושיים המתקיימים בערכאה האזרחית.

ב. הצדדים יוזמנו לסידור גט וכן יוזמנו בתיק צווי הגבלה. אם באותו מועד האישה תסרב לקבל את הגט יתקיים דיון בהטלת צווי הגבלה, והסרבנות תילקח בחשבון בעת קביעת סכום הפיצוי.

ביום ד' בתמוז תשפ"א (14.6.2021) הוגש ערעור זה [לאחר הליכים שהתקיימו במסגרת בקשת רשות ערעור] על פסק בית הדין האזורי.

ביום י"ח בתמוז תש"ף (10.7.2020) הטיל בית הדין האזורי צווי הגבלה על האישה בשל סירובה לצייט להוראות בית הדין להתגרש ולסיים את תביעותיה הכספיות ללא קשר לגירושין. צווי הגבלה אלו טעונים אישור נשיא בית הדין הגדול וההחלטה נשלחה לאישור הנשיא.

הצדדים הוזמנו לשימוע בפני נשיא בית הדין הגדול ובשימוע עלתה הטענה שכיוון שיש ערעור על הפסד הכתובה, ולטענתה הבעל חייב לה כתובה הרי שאין לכפות גירושין במצב שידוע שהבעל לא מתכוון לשלם לה כתובה. משום כך הוחלט כי ערעור הכתובה יידון בפני ההרכב המלא.

טענות המערערת על איחויב הכתובה

1. לאחר שבשנת 2000 אישר בית הדין האזורי את ההסכם המודפס – הסכם שלום בית בלי שצוין בו שיש לכתוב כתובה חדשה, הרי מוכח שבית הדין חזר בו וסבר שהכתובה הראשונה לא בטלה ועדיין היא קיימת, שחזקה על בית הדין שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתקן. ושגה בית הדין שלא שאל על כך את הרב אוריאל לביא שליט"א [שאישר בשעתו את ההסכם הראשון והיה חלק מהמותב שאישר את השני] אם נכתבה כתובה חדשה או שבית הדין סמך על הישנה.

2. בית הדין האזורי כתב בכמה החלטות בשנת 2018 שהאישה זכאית לכתובה, ולכן אינו יכול לחזור בו ולפסוק שהבעל לא חייב בכתובתה.

3. שגה בית הדין בהגדרו את האישה 'מורדת בטענת מאיס עלי', שהרי אם חזרה לשלום בית סימן שלא היה מאוס עליה, ולכן היה צורך בהתראות ובכל הליכי מורדת, ובפרט שבספק היא מוחזקת ולא מחלה.

4. בית הדין אינו יכול להסתמך על אפשרות של 'טעות' שהייתה לבית הדין שאישר את הסכם שלום הבית.

5. ברור שאם האישה זכאית לכתובה הרי היא יכולה לעכב את הגירושין עד אשר תקבל את כתובתה.

טענות המשיב לערעור הכתובה

1. יש להפריד את הדיון הכספי בכתובה ופיצוי גירושין מהחויב בגירושין המוחלט, וכן יש להביא בחשבון שהאשה מנהלת הליך שלישי של איזון משאבים בבית המשפט.

2. יש לדחות את הערעור על הסף בשל האיחור בהגשתו ואף בבקשת רשות הערעור שקדמה לו [גם אם תיראה בעצמה כערעור] לאחר שבעים ושמונה ימים, ולחייב בהוצאות על הימשכות הליך הסרק. המשיב מוחה על שלא נדרשה ערבות להוצאות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

3. האישה עזבה את בית הצדדים בשנת תשע"ב (2012) עם שני ילדיהם לעיר אחרת ללא כל הודעה מוקדמת. הליך החוזר על התנהלותה בפרק הראשון של נישואיהם שבו עזבה את הבית, הוכרזה כמורדת, הפסידה כתובתה, והבעל קיבל היתר לשאת אישה שנייה.
4. בפסק הדין נאמר במפורש כי אין טעם לדון בחיוב כתובה ופיצוי כל עוד מתנהל הליך איזון משאבים שבו ייתכן שהאישה תקבל פיצוי הוגן.
5. טענת שלום הבית של האישה נדחתה במפורש מדבריה בתחילת פסק הדין של בית הדין האזורי. הנישואין נסתיימו באופן מוחלט עם עזיבת האישה את הבית בתשע"ב (2012), קיים נתק בין הצדדים והאישה מגדפת את האיש בכל דיון משפטי.
6. יש לדחות את הערעור בשל העדר כל טעות בהלכה ובשיקול דעת בית הדין.
7. כתובתה הקודמת של האישה נפסדה לחלוטין וכתובה חדשה לא נכתבה כלל, טענתה שיש כתובה היא שקר.
8. יפה הביא בית הדין מדברי הבית יעקב שמורדת שהפסידה כתובתה בהתראה – גם אם חזרה בה לא מתחדשת כתובתה.
9. כתובה חדשה לא נכתבה למרות ההסכם.
10. בית הדין לא פסק מעולם שישנו חיוב כתובה ולא הובאה כל החלטה כזו, בית הדין רק אמר שאין מקום לדיון על חיוב כתובה לפני סיום ההליך הרכושי.
11. בשנת 2012 הגישה האישה תביעת גירושין וכן תביעת פירוק שיתוף שבה נקבע כי מועד הקרע הוא במרץ 2012.

דיון והכרעה

הקדמה: הטעם לבירור ערעור הכתובה לפני אישור צווי ההגבלה

כאמור במבוא, בית הדין האזורי פסק חיוב גירושין ביום ה' בכסלו תשע"ז (5.12.2016), וביום כ' באלול תשע"ז (11.9.2017) דחה בית הדין את ערעור האישה ואישר את פסק בית האזורי לגירושין.

ביום כ"ו בתשרי תשע"ט (5.10.2018) כתב בית הדין הגדול לגבי בקשת רשות ערעור נוספת, של הבעל, על עיכוב הגירושין עד להפקדת הכתובה:

מעיון בתיק האזורי עולה כי אכן עניין הכתובה נידון בפועל בבית הדין האזורי ואף הוגשו סיכומים על ידי הבעל. משכך אין טעם בשלב זה בקיום הליך ביניים מקביל. לאחר הכרעת בית הדין האזורי בעניין הכתובה, יוכל הבעל לעתור בזכות ובמסגרת זו להעלות את הטענה כי אין לעכב מחמת כך את הגירושין.

לאור הבטחה זו, ולא רק בגללה, ראה הנשיא, החתום מטה, לנכון כי לפני אישור צווי ההגבלה ידון בית הדין בהרכב מלא גם בערעור הכתובה ובהשלכה שיש לו על עיכוב הגירושין. התקיים דיון, ונשמעו הצדדים.

נקדים ונאמר כי אף שערעור הכתובה נשמע על ידינו בעקבות הצורך בהטלת צווי הגבלה על האישה בגין עיכוב הגירושין בידיה, אין ללמוד מזה כי ככלל אפשר לעכב גירושין בשל חיוב הכתובה גם כשאי אפשר לסיים את ההליך הרכושי במהירות. כבר האריכו בפסקי דין רבים שאין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לעכב גירושין בשל תביעות כספיות, ובכללן הכתובה, כאשר אין אפשרות לסיים את הדיון בהם במהירות. גם נשיא בית הדין החתום מטה כתב על כך כמה פעמים. פסק דין אחד פורסם בקונטרס 'משכיל לדוד' – פסקי דין, פסק הדין בתיק 880581/9, שאין לעכב או להתנות את הגירושין עד לסיום הביורור הממוני. וכן נתבאר באריכות בפסק דין אחר ופורסם בתיק 1125604/8 מנשיא בית הדין הגדול, שבמקרים רבים כאשר בית הדין מורה שחייבים להתגרש ואין אפשרות לסיים את הדיון בכתובה אף לשיטת הרמ"א אין אפשרות לעכב את הגירושין.

אף על פי כן הטעם שבכל זאת הוחלט לשמוע במקרה זה את הדיון בכתובה לפני הגירושין, מפני שבמקרה זה כבר נפסק שאין כתובה, והאישה מערערת על כך, ובזה יש יותר חשש לטעמו של הרמ"א בסדר הגט (סעיף פא), שאם לבסוף יתקבל הערעור על חיוב הבעל בכתובה יאמר שעל דעת כן לא התכוון, ולכן להוציא מלב הצדדים הוחלט לברר לפני כפיית הגירושין את ערעור הכתובה.

בחירת ערעור הכתובה

כדי להכריע בדין הכתובה בחנו בית הדין את תיקי הצדדים בבית הדין האזורי בהרכביו השונים, את טענותיהם כפי שהופיעו שם, ואת פסקי הדין השונים שניתנו לאורך השנים.

בית הדין האזורי בהרכב הראשון ובתקופת חיי הנישואין הראשונה פסק בכמה פסקי דין, כולל באישור מתן היתר לאישה שנייה לבעל, כי האשה הפסידה כתובתה בשל מרידתה. על כך לא הוגש ערעור ופסקי הדין גם אושרו על ידי נשיא בית הדין הגדול דאז הגר"א בקשי דורון זצ"ל.

בבוא בני הזוג לראשונה לערוך הסכם לשלום בית, העמידם הדיין על שכיוון שהאישה הפסידה כתובתה עליהם לכתוב כתובה חדשה, ושני הצדדים הסכימו וחתמו על כך. לכן אין מקום להעלות טענות על פסק הדין שהפסד הכתובה הראשון היה טעות.

כך גם כתב בית הדין האזורי והוסיף שגם אילו סבר בית הדין שדן בחידוש שלום הבית שטעה בית הדין בהרכבו הקודם, ולדעתו האישה לא הייתה מורדת, הוא אינו יכול לשנות את פסק הדין ההוא. וכדברי בית הדין:

הטענה כנגד ההחלטה להפסד הכתובה בשל העדר התראה והמתנה של י"ב חודש, אין לה מקום כעת. חזקה על בית הדין שבדק בשעתו את כל ההלכות, ובכל זאת פסק כפי שפסק. לאחר שנפסק במפורש שהאישה הפסידה את כתובתה, והאישה לא ערערה על כך, אין מקום כלל לבוא כעבור למעלה מעשרים שנה ולבקש עיון חוזר. ובוודאי היה לבית הדין בשעתו על מה לסמוך. נציין למה שכתב שו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן נה) שהמורדת בבעלה מחמת שמאסה בו אינה צריכה לא התראה ולא הכרזה, בשו"ת יביע אומר (חלק ג אבן העזר סימן טו באמצע פרק יז) כתב שאף במורדת מסוג 'בעינא ליה ומצערנא ליה' לא נהגו עכשיו בהתראה והכרזה על פי הגהות מיימוניות והב"ח. יעוין שם.

אף שסבר בית הדין בצדק כי אינו מוסמך לבטל פסקי דין חלוטים שניתנו בעבר, ואף בבית הדין לערעורים אין אפשרות הלכתית וחוקית לערער על החלטות חלוטות שאושרו בבית הדין האזורי והגדול, גם על ידי הראשון לציון דאז, מכל מקום משטוען בא כוח המערערת להוכיח כי בית הדין שאישר את הסכם שלום הבית כבר פסק כי כתובתה קיימת, וכן בית הדין הנוכחי פסק בהחלטותיו הקודמות שיש לאישה כתובה והוא סותר את עצמו, עלינו לברר גם את פסקי הדין,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גם את התנאים שבהם אפשר לומר שבית הדין טעה וגם אם אישור שלום הבית מורה על חיוב כתובה.

בערעור שלפנינו טוען בא כוח האישה כי מתוך אישור הסכם שלום הבית הסופי ללא הוספת הסעיף על כתיבת כתובה חדשה מוכח כי בית הדין סבור היה כי האישה זכאית לכתובה ואין צורך בכתיבת כתובה חדשה, שהרי "חזקה על בית הדין כי לא הוציאו מתחת ידיהם דבר שאינו מתוקן" ולא היו מאשרים הסכם שלום בית ללא שנתברר להם שאין איסור בשהייתם יחדיו כזוג נשוי ללא כתובה.

עוד הוסיף לדייק מהחלטות קודמות של בית הדין האזורי שאמר בכמה החלטות שיש לדון בזכאות האישה לכתובה לאחר הגירושין, כשלדעתו יש בכך אמירה ברורה שלדעת בית הדין היא זכאית לכתובה. לכן טוען בא כוח האישה כי בית הדין האזורי סתר את עצמו בהחלטה זו שבה קבע כי האישה אינה זכאית לכתובה, מאחר שכבר קבע בעבר שהיא זכאית לה.

ראשית נברר שאין מקום לטענה האחרונה שטען, שבית הדין סותר את עצמו בזה שכתב כמה פעמים שידון בתביעת הכתובה. זאת משום שבית הדין בהרכבו הנוכחי אמר רק "צריך לדון על הכתובה" ו"לכאורה יש חיוב כתובה", אך עדיין לא דן בחיוב זה לגופו. כשהחל הדין התברר שלא ידע בית הדין על פסקי הדין הקודמים להפסד הכתובה, וכן לא ידע שלא נכתבה כתובה חדשה כהוראת ההסכם.

להבהרת האמור נסקור את השתלשלות הדברים.

בדיון הראשון בתביעה לגירושין שהיה ביום ח' במרחשוון תשע"ז (9.11.2016) אמר בית הדין לבעל, בתשובה לדבריו, ושב ונענה כדלהלן:

הבעל: היינו, לא יכול לחיות איתה יותר, איזה בעל שיש לו היתר נישואין לשאת אישה אחרת יחזור לאשתו?

בית הדין: אם אתה מתגרש ככה אתה צריך לשלם לה כתובה. אתה יודע?

הבעל: היא הוציאה אותי מהבית. למה שאשלם לה כתובה?

בית הדין: עד שלא יצא פסק דין שאישה מורדת מגיעה לה כתובה.

ב"כ הבעל: איך בית הדין אומר דבר כזה אם לא הוגשה תביעה לכתובה?

בית הדין: לא אמרנו חד-משמעית, אלא רוב הסיכויים שזה יהיה. למרות הצורך לדון בזה. כשנותנים פסק דין לגירושין צריכים להתייחס לנושא הכתובה. ולא נכתב שהיא הפסידה את הכתובה.

הבעל: אם היה לי כסף הייתי משלם לה פעמיים כתובה רק כדי לא לחיות איתה. מתי שהיא תרצה אותי זה בסדר, ומתי שלא היא תזמין לי משטרה.

גם כחודש אחרי כן בית הדין עדיין לא ידע על הפסד הכתובה ובהחלטה ביום ה' בכסלו (5.12) כתב בית הדין:

לאחר קביעה זו, מוטל על בית הדין לברר את נושא הכתובה גם אם לא הוגשה תביעה, כאמור בסדר הגט.

אנו דוחים את טענת באת כוח הבעל שהאישה איננה זכאית לכתובה מכיוון שהיא לא מקיימת את חובותיה כלפי בעלה, לאחר שעברה לעיר אחרת.

נימוק זה איננו מהווה עילה לפטור מתשלום הכתובה. האישה עברה דירה רק לאחר שהיה ברור לה כי הבעל איננו מוכן להתגורר עימה. אין ספק שאם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הבעל היה מזמין אותה לחזור לשלום בית במקום מגוריו, הייתה היא נענית לכך בחפץ לב.

מכיוון שהגירושין יצאו מהבעל, אי אפשר לקבוע שהאישה הפסידה את כתובתה, והוא הדין לעניין מזונותיה.

גם בערעור האישה לבית הדין הגדול על ההמלצה לגירושין ובדחייתו בסוף אותה שנה בה' באלול עדיין לא עלתה הטענה כי האישה כבר נקבעה בעבר כמורדת, ובית הדין עדיין סבור היה כי כיוון שהגירושין הנוכחיים יצאו מהבעל עליו לשלם כתובה לאישה. גם בט"ו בשבט תשע"ח (31.1.2018), בהחלטה לאחר דיון בצווי הגבלה כתב בית הדין שיש לשלם כתובה. בדיון ביום כ"ג בסיוון תשע"ח (6.6.2018) הציע בית הדין לצדדים שהבעל ישלם 55,000 ש"ח סך הכתובה ובנוסף ידונו באיזון ובפיצוי לאחר הגט, ושני הצדדים לא הסכימו.

רק בהחלטה מיום י"ח באלול תשע"ח, לאחר השלמת הטיעונים של באת כוח הבעל בנושא הכתובה עלתה הטענה החדשה, שכבר נקבע בשנת תשנ"ז (1996) שהאישה מורדת ולפיכך אינה זכאית לכתובה. ועל כך כתב בית הדין:

מכיוון שנוכחנו לדעת כי הבעל מתעקש על עמדתו ומסרב לחזור לשלום בית ובמצב כזה, אין הצדקה להמשך קיום הנישואין כאות מתה ללא משמעות מעשית, משום כך פסקנו ביום ה' בכסלו התשע"ז (5.12.2016) שעל הצדדים להתגרש. קביעה זו ניתנה אושרה בבית הדין הגדול, אך אין בה כדי לפטור את הבעל מתשלום הכתובה.

הטענה החדשה שטרם ניתנה לה התייחסות, היא טענת הבעל כי ביום י"א במרחשוון תשנ"ז (24.10.96), ניתן פסק דין הקובע כי "האישה אינה זכאית לתשלום כתובה כדין מורדת". **בטרם נתייחס לטענה זו, אנו מורים לאישה להגיש עותק של הכתובה, וזאת בתוך שבועה ימים ממועד חתימת החלטה זו.**

לאחר מכן ביום כ"ב במרחשוון תשע"ט (31.10.2018) כתב בית הדין:

במהלך הדיון, בית הדין הבהיר לאישה את הבעיה שקיימת לאור טענת הבעל שכתובתה נשללה בהחלטה של בית הדין שניתנה כאשר הייתה מורדת, לפני כעשרים שנה, והורינו לה להמציא עותק של הכתובה אם קיימת. הובהר כי עליה להמציא את הכתובה החדשה, אם נכתבה כזו. נציין כי כבר ביום י"ח באלול התשע"ח (29.8.2018), ניתנה החלטה כי על האישה להמציא עותק של הכתובה. רק לאחר הדיון המציאה האישה עותק של הכתובה המקורית, וטיעונים לחיוב הבעל בכתובה הראשונה. האישה לא המציאה עותק של כתובה חדשה, **ובא כוחה הסביר כי כפי הנראה לא נכתבה כתובה חדשה**. בא כוחה טוען כי יש לחייב את הבעל לפי הכתובה המקורית מכיוון שכפי הנראה בית הדין חזר בו מקביעתו על הפסד הכתובה ולכן לא חייב את הצדדים בכתיבת כתובה חדשה.

נמצא כי עד לזמן זה בית הדין ובאי כוח הצדדים היו סבורים כי כתובתה הראשונה קיימת ויש לדון רק על סיבת הגירושין לאחר שחזרו לחיות יחדיו, ממילא אמירות בית הדין שיש לדון על חיוב הכתובה היו על סמך כתובתה הראשונה ומבלי שנודע שיש פסק דין שהיא מורדת והפסידה כתובתה הראשונה. משהוצגו פסקי הדין החלוטים שנפסדה כתובתה הראשונה וביקשו את הכתובה החדשה הודה בא כוח האישה כי לא נכתבה כתובה חדשה, ורק אז החלו לדון בתביעת הכתובה בשל פרק חיי הנישואין המחודש.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אישור הסכם שלום הבית ללא הוראה על חיוב כתובה

הטענה הראשונה שנטענה גם בבית הדין האזורי והנטענת גם לפנינו היא שיש לדייק מאישור הסכם שלום הבית ללא סעיף על הכתובה שמוכח שבית הדין סבר שהיא זכאית לכתובה. הטענה נדונה באריכות בפסק בית הדין האזורי, משני היבטים: האחד, אם אפשר להסיק כי בית הדין האזורי, באשרו את ההסכם המודפס ללא חיוב כתובה, סבר שפסק הדין להפסד כתובה שניתן בעבר אינו נכון. והשני, אם אפשר לומר שבית הדין סבר בוודאות כי כאשר חוזרים בני הזוג לחיות יחדיו הרי שאין צורך בכתיבת כתובה חדשה, כדעת הסוברים כן במורדת שחזרה בה.

טענות אלו נדחו בבית הדין האזורי ונימוקיו עימו.

על ההיבט הראשון כתב בית הדין בהחלטה מיום כ"ב במרחשוון תשע"ט (31.10.2018) כך:

בא כוח האישה נותן פרשנות להשמטה זו שלפיה בית הדין חזר בו מקביעתו הקודמת שהאישה איבדה כתובתה וקבע שיש כתובה בלאו הכי ותומך את השערתו בחיוב בית הדין את הבעל במזונות אשה ובמה שהזכיר כמה פעמים בהחלטותיו את חיוב הכתובה ללא עוררין. לפרשנות זו אין כל זכר בהחלטה או בתיקים, ואין זה מתקבל על הדעת שהדבר לא היה מוזכר בהחלטה או לפחות בפרוטוקול.

הפרשנות היותר פשוטה היא שבית הדין התעלם מההשמטה, אם מתוך הנחה שיש לסמוך על הצדדים שביצעו כבר את הדבר ואם שמכיוון שההסכם שהוגש היה דומה לראשון לא שמו לב להשמטה.

אי אפשר, על ידי פרשנות השערית של הסיבה להשמטת סעיף בהסכם, לבטל החלטה חלוטה של בית הדין שלפיה האישה הפסידה את הכתובה. גם חיוב מזונות האישה והעלאת נושא הכתובה בהחלטות שניתנו לאחר שנים רבות, איננה הוכחה שבית הדין ראה את ההחלטה הראשונה וחזר בו. אם כך היו הדברים, הדבר היה מוצא את ביטוי בהחלטה מפורשת. סביר יותר ש בית הדין וכן הצדדים ובאי כוחם לא שתו ליבם לבעיה זו.

נציין בהערת אגב כי גם אם הכתובה לא חזרה למקומה, חיוב הבעל במזונות אשתו חזר לתוקף בשל התחייבותו המפורשת לכך שנכתבה ואושרה בבית הדין בסעיף ה' להסכם שלום הבית המודפס.

על שיקול דעת זה של בית הדין האזורי בהשערה על סיבת ההשמטה של עניין הכתובה בהסכם המודפס מערערת האישה לפנינו. לטענתה אי אפשר לומר על בית הדין שאישר את ההסכם כי:

הפרשנות היותר פשוטה היא שבית הדין התעלם מההשמטה, אם מתוך הנחה שיש לסמוך על הצדדים שביצעו כבר את הדבר, או שמכיוון שההסכם שהוגש היה דומה לראשון לא שמו לב להשמטה.

לא סביר שבית הדין המאשר הסכם "לא שם לב" או "הניח שיש לסמוך על הצדדים שביצעו כבר את הדבר", שהרי חזקה שבית הדין עומד על הדברים לאמיתם והוא מחויב לבדוק עם הצדדים את ההסכם לפני אישורו, ומכיוון שיש איסור לזוג לחיות ללא כתובה בהכרח שבית הדין סבר שכתובתה הקודמת קיימת.

חזקה ש'אין בית דין טועין'

בית הדין האזורי, בפסק הדין מושא הערעור, כתב כי אין לדון ולערער על הקביעה שהאישה הפסידה כתובתה, שכן:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חזקה על בית הדין שבדק בשעתו את כל ההלכות, ובכל זאת פסק כפי שפסק. לאחר שנפסק במפורש שהאישה הפסידה את כתובתה, והאישה לא ערערה על כך, אין מקום כלל לבוא כעבור למעלה מעשרים שנה ולבקש עיון חוזר. ובוודאי היה לבית הדין בשעתו על מה לסמוך.

מאותו טעם עצמו טוען בא כוח המערערת כי אין לומר שבית הדין שאישר את ההסכם טעה כשלא הוסיף את סעיף הכתובה, שחזקה על בית הדין שעשה עבודתו כראוי. משום כך שומה עלינו לבאר היכן אפשר להסתמך על חזקה זו והיכן לא.

לפני הבירור ההלכתי נציין כי אמירת המערערת כי "אין לבית הדין להפריח השערות על דעתו של ההרכב הקודם", מופנית גם כלפי טענות הערעור שלה המבוססות על הפרחת השערה, ממש כפי שהיא טוענת נגד פסק הדין. ההנחה שבית הדין המאשר סבר שעם חזרתה לחיי שלום בית היא זכאית לכתובה ואינה זקוקה לכתובה חדשה, אינה אלא השערה בלבד, שהיא בניגוד לדבריו המפורשים של אחד מדייני ההרכב ובניגוד להסכמת הצדדים לכתובת כתובה חדשה. אומנם לטענתה ה'חזקה' ש'אין בית דין טועין' מחזקת השערה זו, אך היא אינה יוצאת מגדר השערה שלדעתה היא מוכרחת.

שנית, הטענה שחזקה שאין בית דין טועין מפריכה גם את האפשרות כי בית הדין שאישר את ההסכם סבר שבית הדין הראשון טעה ושכתובתה עדיין קיימת, והרי דעה זו מנוגדת גם לפסק דין קודם וגם להוראת הדיין בהסכם הראשון.

לכן נברר תחילה מבחינה הלכתית את תוקפה של 'חזקה' זו שאין בית דין 'טועין' ואם אפשר לבטל פסקי דין קודמים. כן נברר גם אם הכוונה בחזקה זו היא דווקא שבית דין אינם טועים טעות בדין, או גם שיש גם חזקה שאין בית דין 'שוכחים' ו'משמיטים' באופן כולל. לאחר מכן נברר את ההשלכות של הבירור לגבי המקרה שלפנינו.

'דיני ממונות מחזירין' מול 'בי דינא בתר בי דינא לא דייקי'

במשנה (סנהדרין לב, א) נאמר: "דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה." ובגמרא (שם לג, א) מבוארים חילוקי הדינים בין 'טעה בדבר משנה' ל'טעה בשיקול הדעת' וחובת הדיין לשלם, ונתבאר בארוכה להלכה בחושן משפט (סימן כה). גם מפורש בגמרא (סנהדרין לא, ב) ובשולחן ערוך (שם סימן יט) שבעל דין שחושב שבית הדין טועה רשאי לבקש מהם "כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני", והם "כותבין ונותנין לו", וכתב הר"ן (שם): "כותבין ונותנין לו כדי שישאל במקום הוועד."

השאלה הנשאלת בעקבות כך היא: אם ישנה אפשרות שבית דין טועים, אם כן כשמגיע לדינו פסק דין או מעשה בית דין, לכאורה מותר לחייב או לאדם אחר לבדוק אם יש בו טעות, ואיך מאידך גיסא בגמרא בכבא בתרא (קלח, ב) אומר רבא "בי דינא בתר בי דינא לא דייקי"?

ידוע החילוק המצוי בדברי הרא"ש בתשובתו (כלל פה סימן ה) כשביקשוהו לבחון פסק דין לגבי יתום, שמצוה להפך בזכותו, והוא ענה לשואלים:

[...] לא ידעתי למה שאלתוני על זה: הלא רואה אני בכתב הדיינין שעמד בפניהם מורשה על היתום, ושמעו טענותיו של אפוטרופוס של יתום ופסקו הדין, ואחרי שכבר פסקו הדיינים הדין של היתום [...] אם כן הדין שנפסק על היתום קיים, ולמה שאלתם לפסוק פעם אחרת דין שנפסק כבר? בי דינא בתר בי דינא לא דייקי [...] ולא יתכן לי לכתוב פסק אחר על דין שפסקו כבר אנשים גדולים ונכבדים. אמנם אם יש בו דבר סתום שצריך פירוש, או הוסיפו בטענות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחרות מה שלא טענו לפני הדיינים – שלח לי פסק הדיינים והחזירו הטענות, ואבאר הדין לכל הצורך.

כלומר הרא"ש פסק שכאשר כבר ישנו פסק דין שנפסק בבית דין אי אפשר לדון את אותו דין תורה מחדש, אבל מותר לבקש פירוש לדברים הסתומים בפסק הדין, או אם נתחדשו דברים שלא היו בפני בית הדין הראשון. אם כך יהיה, הוא מוכן לעיין בפסק הדין. אך לא בירר הרא"ש מה יעשה אם יגלה שהדבר הסתום בפסק הדין הוא טעות.

בירור זה חשוב ביותר משום שלדאבוננו מצוי מאוד שאנשים, ואף תלמידי חכמים, מותחים ביקורת על פסקי דין של בתי דין אחרים (ובדרך כלל לאחר שמיעת צד אחד), ואינם חשים שבאופן זה הם כורתים את הענף שעליו כל בתי הדין יושבים. הרי בדרך כלל בכל פסק דין ישנו צד מפסיד המשוכנע שבית הדין טועה, וברבים מן המקרים שני הצדדים חושבים כך. כאשר בעלי הדין מקבלים סיוע מתלמידי חכמים, ובקרב חוגים רבים 'זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה', הרי שהצליחו לבסס בפי העם את ההרגשה ש'חזקה שכל בתי הדין טועים'.

המקור לחזקה זו ש'אין בית דין טועין' הוא בגמרא (בבא בתרא קלח, ב) לגבי מחלוקת רבי מאיר וחכמים אם עדים יכולים לכתוב צוואת שכיב מרע שאמר בפניהם שפלוני חייב לו כסף, כשהם אינם יודעים אם זו האמת. החשש הוא שאם נכתוב שטר כזה בחתימת העדים הרי שיהיה בית דין שיטעה ויגבה על סמך מחשבתו שהעדים "אין כותבין אלא אם כן מכירין" וממילא נחשב השטר כאילו הם מעידים גם על אמיתת ההלוואה: "אמר רב דימי מנהרדעא, הלכתא: אין חוששין לבית דין טועין". שואלת הגמרא מדברי רבא שאמר "אין חולצין אלא אם כן מכירין", ולכן יכולים עדים לכתוב 'גט חליצה' גם אם לא ציינו בו שהכירו את החולץ והנחלצת, שהרי אין מקום לטעות, ומשמע שאם הייתה אפשרות לכתוב בלי להכיר היינו חוששין לבית דין טועים שיתירו בלי לברר. ומחלקת הגמרא שאין חשש שבית דין יסמכו ויגבו על סמך עדי צוואה כי ברור לבית הדין שיתכן שעדים היו עמי הארץ וכתבו גם כשלא הכירו, אבל לגבי חליצה, שהעדים מעידים שנעשתה בבית דין, יש חשש שיסמכו על השטר ועל בית דין הראשון ולא יבדקו כי "בי דינא בתי דינא לא דייקין". מכאן נראה שלדברי רבא אין מקום לחשש שבית דין יטעו ולא ידעו או שישכחו את הדין שאין חולצין אלא אם כן מכירים, ואפשר לסמוך שבוודאי לא עשו חליצה בלי לברר את זהות האנשים.

כנגד זה מצינו שרבא עצמו אמר לתלמידיו שיתכן שאף הוא יטעה בדין (בבא בתרא קל, ב):

אמר להו רבא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע: כי אתי פסקא דדינא לקמייתו וחזיתו ביה פירכא – לא תקרעוהו עד דאתיתו לקמאי, אי אית לי טעמא אמינא לכו, ואי לא הדרנא בי.

כלומר רבא עצמו אומר לתלמידיו שכשבא לפניהם פסק דין שלו הם מדייקים בדבריו ואם הם חושבים שטעה – מעיקר הדין היה צריך לקורעו, אלא שרבא מבקש מתלמידיו שימתינו ויביאו את הדברים לפניו והוא יבחן את הפירכא שלהם ויחליט אם לחזור בו או להסביר את פסק הדין. בנמוקי יוסף בסוגיה מפורש שיכולים לקורעו כשנראה להם שהוא טועה בדבר משנה, ולכן גם הוא אמר שאם ימצא שהם צודקים 'הדרנא בי', אבל אילו היה נראה להם שהוא טועה בשיקול הדעת, לא רק שהם לא היו יכולים לשנות את דינו, אלא אפילו הוא לא היה יכול לחזור בו דהא קיימא לן דקם דינא, ואפילו לא אשכח ביה טעמא לא היה יכול לקורעו (וכמבואר בחושן משפט סימן כה), וכן כתוב בשיטה מקובצת שם בשם הרא"ה והר"ן: "ואי לא, הדרנא בי – פירוש: דוקא הך פירכא בטועה בדבר משנה, הא בשקול הדעת הא קיימא לן קם דינא ואינו חוזר."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

על כל פנים לכאורה כשרואה בית הדין השני, שבא השטר לפניו, שבית הדין הראשון טעה בדבר משנה, יכולים הדיינים לקורעו, ורק משום כבוד התלמיד לרב שלא יסתור את דבריו אמר להם שימתינו לו. ולמד מכאן בסמיכה לחיים (אבן העזר סימן ט) שיכול לסתור דבריו "ואפילו היה הבית דין הראשון רבו מובהק".

הסמ"ע (סימן יט ס"ק ב) והש"ך (שם ס"ק ג) מביאים בשם רבנו ירוחם "שאינ התלמידים רשאים לקרוע הפסק דין, אף שיראה להם שהוא לא כדין עד שיבוא הרב שפסקו שהוא יודע יותר מהם", וכן הביא האורים (שם ס"ק ג) בשמו:

וכתב רבינו ירוחם (נתיב א חלק יא): אם רואים התלמידים שרובם טעה בדין – אין להם לעשות מעשה לבטל הפסק דין עד שישמעו דעת רבם, אולי יאמר להם טעם למה דן כן.

ומוסיף בישועות ישראל (לגר"י מקוטנא, שם חידושים ס"ק ב): "ושם מבואר עוד דגם לאחר מיתת הרב אין להם לקרוע". ולכאורה: אחר מיתת הרב כבר לא יכול לתת טעם לדבריו, ואם כן משמע שיש לקיים דבריו, וזה לכאורה שלא כדברי שאר הראשונים שהבאנו.

לכן ביאר (שם):

ומכל מקום משמע דווקא לקרוע אינם רשאים, אבל אין להם להורות כפי הפסק דין, דאין לדיין אלא מה שעניו ראות, ולא אמרו אלא שלא לקרוע שמא יבוא אחר ויתן טעם.

והוא משום כבוד רבם שאין להם להחזיק את רבם כטועה.

על כל פנים מגמרא זו נראה שבית דין אחר יכול לומר שבית הדין הקודם טעה. ואם כן, קשה: מדוע לא נחוש תמיד לבית דין טועים?

סתירה זו התבארה בדברי הרא"ש: כאשר ישנו פסק דין של בית דין, אי אפשר לדון את הדין מחדש, כיוון שחזקה שבית הדין דן כדין ולפי העדויות והטענות שהיו לפני הדיינים ולפי הדין. כמו כן כל עוד לא ידועים לפוסק הנשאל פרטי המקרה וטעמי הפסק לאשורם, אין לו אפשרות לפקפק בפסק הדין ועליו להניח שבית הדין עשה את עבודתו כהלכה ולא טעה. גם כאשר איננו מבינים את פסק הדין יש להניח שהסיבה לכך היא שאנחנו לא יודעים את פרטי המעשה או את טעמו של פסק הדין. בשו"ת סמיכה לחיים (שם) הוסיף שאם מגיע פסק דין לבחינה בבית דין אחר והוא לא מבין אותו, צריך בית דין השני גם לדעת בבירור שבית הדין הראשון לא פסקו דבריהם על דרך הפשרה כי אין לחושדם שעשו שלא כדין.

רק כאשר ידועים לנו בוודאות כל פרטי המקרה, והדיינים כתבו את טעמו המלא לפסק הדין, ומדבריהם נראה שטעו בדבר משנה בעליל, אז אפשר לערער ולבטל את דבריהם, ואף התלמיד יכול להחזיר את דבריו רבו כשברור לו הדבר. כן כתב גם בכנסת הגדולה (חושן משפט סימן לט הגהות בית יוסף אות נח) בשם תשובת מהר"י בירב (סימן עה): "מסתמא לא חיישינן לבית דין טועין, אבל אם ראינו ודאי שטעו מבטלין דינו".

כך גם מיישב החתם סופר (שו"ת חלק ו סימן ג) שהוסיף והקשה על דברי רבא מהמשנה בראש השנה (סוף פרק ב) במעשה של רבן גמליאל שאמר לו רבי עקיבא לרבי יהושע "אם באנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל צריכים אנו לדון אחרי כל בית דין" וכו' "ומשמע מזה שאין להרהר אחר הוראת דיין, ולכאורה זה סותר לדבריו בבא בתרא". ותירץ:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אבל האמת יורה דרכנו: אי אתא פסקא וידענו מאיזה טעם דנוהו ויש לי עליו פרכא, בזה מיירי בבבא בתרא: אז אין לדיין אלא מה שענינו רואות שהרי קמן שטעה בטעמו ושגיאות מי יבין, ומכל מקום "לא תקרעוניה" אולי עוד תמצא פירוקא לקושיא כמו שכתב רשב"ם, אבל מכל מקום לא תעבוד עובדא על פי אותו הפסקא. אך בראש השנה לא ידעו טעמו של רבן גמליאל ולא מקום טעותו, ואילו היה שואל אותו ואומר להם טעם שאינו הגון, הדרך לכלל שאין לדיין אלא מה שענינו רואות, אך לא עמדו לפניו, והוא קיבל העדים וקידש החודש – בזה אין להם להרהר דודאי כדין עשה, וכאשר היה באמת שהיה לו קבלה "פעמים באה בארוכה פעמים בא בקצרה".

הר"ן בסנהדרין (שם) כתב:

וכתבו בשם הראב"ד ז"ל ובשם הגאונים ז"ל דכי מצי אמר בתחילת הדין "תכתבו לי מאיזה טעם דנתוני" היינו דוקא היכא דאיכא בית הוועד קבוע לכל. אבל בזמן הזה, דליכא בית הוועד, אין יכול לזלזל כל כך בהם ולומר "כתבו לי" לפי שיחשדם שיטעו.

ויש חולקין, דבזמן הזה יש עיירות תלמידי חכמים יותר מן האחרות, ואפשר שהם יודעים פירושי הגאונים וראיות אחרות שלא ידעו אלו, ולפיכך כותבין לו הטעם אם שאל מעיקרא.

וידועה מחלוקת הרדב"ז ומרן הבית יוסף המובאת בשו"ת אבקת רוכל (סימן כא), שלדעת הרדב"ז:

אף על גב דאמרינן בתלמודא "לא חיישינן לבית דין טועים" וכי דינא בתר דינא [לכאורה צ"ל "ובי דינא בתר בי דינא" וכך מובאים דברי הרדב"ז הללו גם במבי"ט – יובא להלן] לא דייקי – הני מילי בזמניהם. אבל האידנא, דייקין ודייקין, שכן כתב רבינו ירוחם בשם הרשב"א בתשובה.

והבית יוסף כתב עליו: "לא דק, דלא אמר כן הרשב"א אלא בדין ההוא, שהוא זר. אבל בשאר דינים, גם בזמן הזה לא דייקי בתר בית דינא. וזה פשוט בתשובת הרשב"א."

וכן הביא הבית יוסף (חושן משפט סימן יב) את תשובת חזקת התנופה (סימן מ) שלאחר שבית הדין פסק את הדין אי אפשר לחזור ולתבוע בבית דין אחר, והביאה גם הדרכי משה (בסימן כ). ולהלן נביא את הסמ"ע (סימן יט ס"ב) והש"ך (שם ס"ג) שהביאוה.

בשולחן ערוך לא פסק במפורש דין זה ד'בי דינא בתר בי דינא לא דייקי', אבל ברמב"ם הביאו בהלכות עדות (פרק ו הלכה ה) באמירה הנגדית לגבי העדים, "ולעולם אין בית דין בודקין אחר בית דין אחר אלא מחזיקין אותו שהן בקיאים ולא יטעו, אבל בודקין אחר העדים", והיינו שאף שלגבי בית דין לעולם אין בודקין אבל בעדים צריכים לבדוק. (וזאת אף שגם לגבי עדים ישנן כמה חזקות כמו "עדים שחתמו על השטר נעשו כמי שנחקרה עדותן בבית דין", "חזקה על עדים שלא חתמו אלא אם כן קראו את השטר ויודעים לחתו" – טור חושן משפט סימן מה, "חזקה שאין העדים חותמין על השטר אלא אם כן נעשה בגדול", "חזקה שאין חותמין אלא אם כן יודעים מי חותם עמהם" וכו').

בפוסקים מובא דין זה על מה שפסק השולחן ערוך (שם סימן יט) שאסור לדיין מתוך ההרכב לומר כשיצא מבית הדין "אני הייתי מזכה אבל חברי רבו עלי", והביא על זה הב"ח (שם):

כתב מהר"א שטיין [בביאורו לסמ"ג] בלאוין סימן ט (כו ע"ג) גם בכלל לאו זה דלא תלך רכיל שלא יאמר אחד לנדון "הדיין עשה לך שלא כדין במה שחייב אותך" כדאמרינן בהגוזל קמא (בבא קמא צט, ב) בהיא מגרומתא דאתא לקמיה דרב.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ושם בגמרא:

ההוא מגרומתא דאתאי לקמיה דרב – טרפיה, ופטריה לטבח מלשלומי דמי. פגעו ביה רב כהנא ורב אסי בההוא גברא, אמרו ליה: עביד כך רב תרתי. מאי תרתי? אילימא תרתי לגריעותא: דאיבעי ליה לאכשורי כרבי יוסי ברבי יהודה וטרפה כרבנן, ואי נמי כרבנן, דאיבעי ליה חיובא לטבחא – ומי שרי למימר כי האי גונא, והתניא: כשיצא, לא יאמר "אני מזכה וחבירי מחייבין, אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי", ועל זה נאמר: "הולך רכיל מגלה סוד"? אלא תרתי למעליותא, דלא אוכלך ספק איסורא, ומנעך מספק גזילה.

הסמ"ע (שם ס"ק ב) והש"ך (שם ס"ק ג) כתבו על פי התשובה בחזה התנופה (סימן מ):

ראובן ושמעון שיצא אחד מהם זכאי בדין ושוב חזר בעל דינו לתבעו בבית דין אחר – אין זקוק לירד עמו לדין ולא להשיב על טענתו, וגם הבית דין אין רשאים לשמוע דבריו אחר שכבר יצא זכאי, דבית דין בתר בית דין לא דייקי.

האורים (שם ס"ק ג) הביא את המובא בשו"ת מבי"ט (חלק ב סוף סימן קעב) מדברי הרדב"ז, שדייק מהרשב"א (שהובא בבית יוסף סימן לט) "דבזמן הזה בית דין בתר בית דין דייקי, דחיישינן לבית דין טועין" וכו' [והם דבריו (של הרדב"ז) המובאים באבקת וכול הנ"ל] והוסיף:

אבל הש"ך בסימן לט ס"ק לו חולק, דדווקא לקמן דיש ריעותא דיש מקום לתלות דטעו אז אמרינן בזמן הזה: אולי טעו, אבל מסתם: אף בזמן הזה בית דין בתר בית דין לא דייקי.

וזה לשון הש"ך (שם):

דוקא בכהאי גוונא: כיון דלא חתימי אלא שנים, חיישינן שטעו. אבל היכא דאיכא ודאי בית דין, קיימא לן דלבית דין טועין לא חיישינן. והכי אמרינן לקמן סימן מו סעיף (ט) [כט] וריש סימן רנה. עיין שם, ועיין בתשובת מהר"י ז' לב ספר א כלל כ סימן קו.

ושם במהר"י בן לב מבאר שרק אם מצאנו ריעותא עליהם חיישינן, ובלשונו "וכיון דהבית דין עברו על מה שאמרו ז"ל, איתרע חזקתיהו וחיישינן לבית דין טועין", אבל בסתמא יש להניח שבית דין עשו דבריהם כדת וכדין.

סיוע לכך [למסקנה שהוא הדין בזמן הזה] יש להביא מהגמרא בבבא בתרא (הנ"ל) שבה מדובר על בית דין של חליצה, והרי גם בזמנם לא היה בית דין של חליצה מורכב דווקא ממומחים, שהרי סגי בבית דין של הדיוטות ובלבד שיודעים להקרות לחולץ את הפסוקים, וגם עליהם נאמר שאין בית דין טועין ובית הדין של המומחים אינו מדייק אחר מעשיהם. ובהכרח צריך לומר כדבריו שכל שאין ריעותא או פסק דין מנומק שנראה כטעות, אין רשות לחשוב שהייתה טעות בדין, ורק במקום ריעותא או שיש פסק דין מלא לפנינו הנראה כמוטעה אז יש מקום לדיון.

כך ביאר גם במאזניים למשפט (לרצ"ה קאלישר, סימן יט ס"ק ב) דלא פליגי התומים והסמ"ע, שלכולי עלמא אם רוצה לדון שנית אין נזקקין לו ואין שומעים טענות ולא גובין עדות מחדש, אלא במגבלות המבוארות בשולחן ערוך (בסימן כ) וכמו שמבואר ברא"ש ובתשובת חזה התנופה, ולא נחלק עליהם המבי"ט גם בזמן הזה, וכל מה שהתיר המבי"ט הוא לבחון את פסק הדין עם הטענות ולראות אם יש בו טעות בדין ולברר האמת, וכלשונו: "ומה שכתב המבי"ט דבית בתר בית דין דייקי היינו כהאי גוונא לברר האמת על ידי הפסק דין, או כשיש ריעותא."

בכנסת הגדולה (הגהות טור שם ס"ק ב) שאם הבעל דין שואל מותר לומר לו שיש טעות בפסק הדין, ובשו"ת באר עשק (סימן עב) כתב שיש אף חיוב לברר את הטעות ממצוות השבת אבדה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולומר למתחייב שיש כאן טעות ודייק כן מדברי הרא"ש (כלל צט סימן ז) שהביא הטור (חושן משפט סימן קנד): "ומצוה לומר לשמעון שאינו מחויב להרחיק, דהשבת אבידה היא וטעו בדבר משנה וחזר הדין". אך בישועות ישראל (מהגאון מקוטנא, סימן יט ביאורים ס"ק א) הגביל את הדברים, שגם כשוודאי יודע שיש טעות – לכתחילה צריך לומר לדיין עצמו טרם שיגיד לבעל דין שבטעות חייבוהו:

מכל מקום כשברור לו שהדיינים טעו והוא בדבר שיכול לחזור הדין כדלקמן בסימן כה, יכול לומר לומר לו לבעל דין משום השבת אבידה ומצוה נמי איכא, ועל כוונת הלב הן הדברים, ונראה דיש לו לכתחילה לומר לפני הדיינים שמא יודו לו.

דברים אלו מפורשים גם בראשונים לגבי חכם שהתיר או אסר, שאין חברו יכול לבוא אחריו ולאסור או להתיר שלא בפניו (יורה דעה סימן רמב ברמ"א), שנתבאר שם שכשסבור שטעה בדבר משנה או בשיקול הדעת, וסוגיא דעלמא כוותיה, יכול ללכת אליו ולנסות להחזירו מן הפסק, אך לא יכול לשבת במקומו ולומר שחברו טעה והוא אוסר או מתיר במה שהורה חברו:

כן מבואר בתוספות (עבודה זרה ז ע"א ד"ה הנשאל) וביתר ביאור בלשון הרא"ש (שם סימן ג):

ואם יראה לשני שטעה הראשון ילך ויתווכח עמו, ואם יוכל להוכיח שטעה בדבר משנה יחזירהו. ואם חלוק עליו בשקול הדעת, שסברתו נוטה להתיר מה שאסר הראשון ואין יכול להוכיחו מתוך המשנה או מדברי אמורא, יאמר: אני אומר כך אבל איני מתיר מה שאסרת מאחר שיצא מפין לאסור ושויתיה חתיכה דאיסורא ואין בידי להחזירך מתוך דבר משנה או אמורא.

אם הדברים נאמרו בראשונים לגבי חכם אחד שפסק, בוודאי נכונים הדברים גם בבית דין של שלושה שפסקו, שאומנם שאין בהם דין 'שוויא אנפשיה', אבל, כמו שאמרו השיטה מקובצת בשם הרא"ה והר"ן וכן הנימוקי יוסף הרי נאמר בהם הדין של 'קם דינא'.

כדברינו מפורש גם בתשובת זקן אהרן (סימן ג) שהאריך לבאר שאף שאסור להורות בדבר שהורה בו חכם אחר, מכל מקום ישנם חמישה אופני היתר להורות בזה, אבל שלא באופנים אלה אסור להורות:

המעשה היה בקידושי היתומה אלונה מהעיר קניאה, שקידשה אדם שאינו הגון במרמה בפני עדים מפוקפקים וסירב לדרישת בני משפחה לגרשה. דנו בשאלה רבני העיר ונטו לפסול את הקידושין ולהתירה, אך מאחר שהיו כפופים לחכמי קנדיאה שלחו אליהם את השאלה ורבי אליהו קפשאל ורבי יהודה חן נטו לאסור. לבקשת בני המשפחה הם השהו והסתירו את פסק דינם כדי שיהיה אפשר לשכנע את המקדש המעגן לגרשה. בני משפחה שלחו את השאלה עם גביית העדויות לגדולי הדור ובהם מהר"י בירב, מהר"ם אלאשקר, רבי יוסף קארו, רבי אליה הלוי (בעל שו"ת זקן אהרן), מהר"ם פדואה ועוד. רבי אליה הלוי, ראש רבני קושטא, דן להתיר ולפני שגמר את תשובתו התפרסם, בניגוד לרצונם של רבני קנדיאה, שהם סבורים שיש לאסור.

בתשובתו האריך רבי אליה הלוי מדוע הוא עונה לשאלה זו שכבר הורה בה בית הדין, ומבאר תחילה שקרוביה של אלונה שלחו לו את נוסח העדויות מבלי שהביאו לפניו את דעת החכמים שנשאלו בזה וביקשו ממנו להודיע את דעתו. עוד כתב שבשאלתם זו הוסיפו נכבדי קניאה פרטים נוספים שלא היו בעדויות הראשונות ששלחו לחכמי קנדיאה. רבי אליה הלוי כתב פסק ראשון (המובא בזקן אהרן סימן ב) מפורט ומנומק שבו נדרש לא רק לעצם שאלת כשרותם של הקידושין, אלא גם לחששות נוספים העולים בעקבות מחלוקת החכמים בדין – אם יש לחשוש שיצא עליה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

קול מקודשת, אם מאחר שיש מחלוקת ראוי להחמיר באיסור אשת איש ולהצריכה גט, ואם אחר שחכם אחד אסר חברו רשאי להתיר. וכך כתב בתוך דבריו:

ואם תאמר: נהי דמכל הני טעמי האשה מותרת ואין כאן קדושין כלל, מכל מקום כיון שהורה חכם לאסור איך נוכל להתיר, דהא אמרינן פרק כל היד (נדה כ, ב) "ילתא אתיא דמא לקמיה דרבה בר רב חנא וטמי לה, הדרא אתיא לקמיה דרב יצחק בריה דרב יהודה ודכי לה", ופריך "והיכי עביד הכי, והתניא: חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר, אסר אין חבירו רשאי להתיר?" משמע דכיון דחברו שויה חתיכה דאיסורא ואין חבירו מתיר ואפילו גדול ממנו מדלא אשתמיט בשום דוכתא לשנויי הכי [...]

מכל מקום הדברים אינם כמשמעם, שהרי בכל דוכתא אשכחן תנאי ואמוראי זה אוסר וזה מתיר, ואף על גב דליתנוהו בחדא זימנא כדאמרינן בעלמא הלכתא כבתראי אפילו בהתרא [כלל זה לא נמצא בגמרא ומקורו מדברי הגאונים – עיי' רי"ף שבת נג, ב ועוד] [...] וכיון דהכי הלכה רווחת בישראל צריך אני לפרש דרכי ההתר להורות. והם חמישה דרכים שיבא ההתר אחר האיסור.

הא', כשיהיה הלכה סתם ולא הלכה למעשה, כההיא דילתא ודעבודה זרה, וברכות נמי על כרחך הכי איתא, וההיא דאלו טרפות, אבל בפלפול הלכה סתם יגדיל תורה ויאדיר אפילו בדבר שאינו צריך [...]

השני, אפילו שהוא הלכה למעשה כההיא (דעדויות פרק ג) [ידיים פרק ד משנה ד] "בו ביום בא יהודה גר עמוני, אמר 'מה אני לבא בקהל?' אמר רבן גמליאל: 'אסור אתה'. אמר לו רבי יהושע: 'מותר אתה'." מפני שהיה בפניו והיו נושאים ונותנים בהלכה [...]

הג', בדבר שאינו תלוי בשיקול הדעת אלא בהלכה, וטעות נפל או לא שמיע ליה לאידך ההיא ברייתא [...]

הד', שאסר חכם אחד בזמנו מפני שהאוסר היה ספק לו והלך לחומרא, וזה האחרון עצמו שמצא עדות או ראה והתיר שאילו חבירו שמע גם הוא היה מתיר [...]

הה', שאסר יחיד או רבים דבר ואין הבאים אחריהם יכולים לעמוד עליו ומתירין, כדאמרינן בכמה דוכתין בתלמוד "בי דינא דשרו משחא" (כתובות ב, ב; עבודה זרה לז, א), וכמה גזרות ותקנות ובטלום מזה הטעם [...]

עד כאן מתשובתו ועיין שם עוד באורך.

אחר שכתב את פסקו, הובא לידי של רבי אליה הלוי פסקו של רבי אברהם ן' נחמיאש, שנטה לאסור, והוא כתב הגהות על הקונטרס שהובא אליו, אך כיון שבינתיים התבקש רבי אברהם ן' נחמיאש לישיבה של מעלה הסתיר רבי אליה הלוי את השגותיו "שלא אהיה כמתכבד ומשיב אחרי מות". (ועיין גם בסימן קפג שהאריך לבאר את האופנים שמותר לומר דעתו בדבר שהורה בו חברו, ובאופן פסיקת ההלכה באופן שונה ממה שפסקו אחרים.)

כך נזהרו אפילו גדולי הדורות שלא לסתור דברי חכמים שהורו כבר בדבר והוציאו פסק דין אלא באופנים המותרים.

העולה מן הדברים

א. ככלל, כל זמן שלא ידועים כל פרטי המקרה וכל טעמי בית הדין, אסור למתוח ביקורת ולבטל פסק הדין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב. גם כאשר הפרטים והטעם ידועים, אם מדובר בשיקול הדעת ולא בדבר משנה, אין אפשרות לבטל את פסק דינם, ופסק הב"ח שגם לדיין אחר שלא מן ההרכב אסור לו לומר לבעל דין 'אני הייתי מזכה אותך'.

ג. מי שדנו אותו ובא לפני בית דין אחר או לפני מי שהוא מומחה בדין, ומבקש שידונו או יפסקו לו את הדין מחדש, אין נזקקין לו.

ד. אם החייב מבקש שיבחנו את פסק הדין, אז כשלא ידוע טעמו של בית הדין במלואו או שאי אפשר לדעת את מלוא העובדות, חובה על בית הדין או המומחה הנוסף להניח שבית הדין לא טעו אלא עשו כדת וכהלכה או בפשרה, ועל זה אמר הרמב"ם "ולעולם אין בית דין בודקין אחר בית דין אחר".

ה. רק כאשר כל פרטי המקרה ופסק הדין במלואו נמצאים לפני אדם אחר רשאי הוא לעיין בו. ואם ימצא טעות עליו לנסות תחילה לפנות לדיין ולהוכיח לו את טעותו, וכשלא ניתן לומר לדיין עצמו, יכול לומר לבעל דין שטעו בדבר משנה כדי שיפעל לפי המבואר בסימן כה.

ו. כאשר מגיע לבית הדין פסק דין מאדם גדול או מרבו, והדיין חושב שיש טעות בפסק הדין, אף שאינו יכול לפסוק כמו פסק הדין המוטעה אלא כפי הנראה לו, מכל מקום עליו להשתדל לברר את טעם פסק הדין אצל רבו או אדם אחר שיתן לו טעם בזה.

נדגיש כי לא באנו במסגרת זו לבאר את מקומו ויסודו של בית הדין לערעורים שגדולי וזקני הדיינים כיהנו בו לאורך השנים. ביארו כבר במקומות רבים את היסוד לכך, ובמיוחד כשמראש נתייסדו בתי הדין כך, וכמבואר באריכות בציץ אליעזר (חלק טז סימן סז) שהביא מקורות רבים ובהם את דברי הספורנו (שמות פרק יח פסוק כא):

ואתה תחזה מכל העם [...] אבל בעניני פסקי דינים פרטיים יספיקו שרי אלפים שרי מאות [...] כי אמנם כשיהיו ד' מדרגות זו למעלה מזו: הנה ישפוט הקטן ראשונה, והצועק על פסק דינו – יצעק אל הגדול ממנו, ומן השני אל השלישי, ומן השלישי אל הרביעי, ובכך יהיו מעטים הבאים לפניך לדין.

ועיין גם בשו"ת יחל ישראל (סימן קא) ועוד.

האם יש חזקה שאין בית דין שוכחים, ומה הדין במקום ריעותא?

אך גם אם נפסק שבסתם אנו מניחים שבית הדין לא טעו, האם כלול בזה שלא נוכל לומר על בית דין ששכחו לעשות פרט מסוים?

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן מא סעיף א) נפסק שמי שבלה שטר חובו ובא לבית דין שיכתבו לו שטר אחר וקיום לשטרו: "ויש מי שאומר (מהטור בשם הרמ"ה) שצריך לכתוב בקיום שקרעו שטר הראשון, דאם לא כן פסול הוא, דחיישינן שמא ילך לבית דין אחר ויעשו לו קיום אחר."

וכתב הסמ"ע (שם ס"ק יא): "והא דצריך לכתוב בשטר שקרעו, אף על גב דלא חיישינן לבית דין טועין, מכל מקום לשכחה חיישינן, שייחשבו לקרעו וישכחו בידו."

הנה מפורש שלדעת הסמ"ע הכלל של 'אין בית דין טועין' משמעותו שחזקת בית הדין שבית הדין יודע את הדין ולא טועה, אך אין זה כולל את האפשרות שהדיינים ישכחו ולא יעשו את כל המוטל עליהם, גם כאשר מדובר בדין ידוע שעלול לגרום להפסד. ולכן לדעת הסמ"ע אם נמצא שלא כתבו שקרעו את השטר הראשון, השטר פסול, דחיישינן שמא שכחו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הש"ך (שם ס"ק ו) הביא את דעת המהרשד"ם (סימן נב) שכתב ש'אפשר' שמה שכתוב ששטר פסול הוא רק בידעיןן שלא קרעוהו, אבל בסתם כשייתכן שקרעו ורק השמיטו מלכתוב שקרעוהו, השטר כשר. כלומר, לפי סברה זו, גם לשכחה לא חיישינן.

התומים (שם ס"ק ה) תמה על חילוק המהרשד"ם (וכן על המהר"י בן לב חלק א סימן קז שכתב כדבריו ויובא להלן) שכתב שגם אם לא נכתב שקרעוהו כשר, דחזקה שקרעוהו ואין חוששין לבית דין טועין, שהרי מפורש בגמרא (בבא בתרא דף קסט) לגבי שטר טירפא שכל שלא כתבו בו "וקרעוהו לשטרא" לאו טירפא הוא, וכן בשטר אדרכתא הדין כן, ומכאן למד הרמ"ה דין זה לפסול את השטר, ולא אמרו שרק אם יודעים בוודאות שלא קרעו אלא עצם זה שלא נכתב כבר פוסל את השטר, לכן הסיק התומים כסמ"ע שלשכחה חיישינן.

במאזניים למשפט (לרצ"ה קאלישר, שם ס"ק ה) כתב ליישב את חילוק המהרשד"ם וביאר שיש הבדל בין קיום שטר שנמחק לשטר 'טירפא' ול'אדרכתא': ב'קיום' הלווה יודע שכותבין שטר אחר כי העדות על השטר הקודם שבלה צריכה להיעשות בפניו. לכן הלווה בעצמו צריך לדאוג שיקרעו את השטר הקודם, וכיוון שכך אין האחריות על הקריעה מוטלת על בית הדין. ולכן אף שלכתחילה צריך בית הדין לכתוב שקרעוהו, מכל מקום כיוון שעיקר האחריות למניעת הנזק היא על הלווה אם לא כתבו אין לפסול. מה שאין כן בטירפא ואדרכתא שכותבים גם שלא בפני הלווה, והוא אינו יודע על הגבייה, לכן האחריות למניעת הנזק מוטלת על בית הדין ואם לא כתבו יש לפסול את השטר.

במקצוע בתורה (למהרא"ל צונץ, שם ס"ק ו) כתב ליישב את המהרשד"ם באופן אחר וחדש שבגמרא לגבי טירפא לא כתוב שאסור לכתוב שטר טירפא כשלא קרעו השטר, אלא שאם לא כתבו לא גובים על פי טירפא זו. אבל אם לא יכול היה המלווה להביא עימו את השטר ומבקש שיכתבו לו טירפא בלי התוספת שקרעו, יכולים לכתוב לו, מפני שמצד אחד אין חשש לנזק כי ברור שלא יגבו בטירפא ללא התוספת, ומצד שני ייתכן שהטירפא תועיל לו כשימצא את השטר ויבוא עם הטירפא והשטר יחד, ואז יגבו ויקרעו את שניהם. אבל במי שבלה שטר חובו, שבהכרח הוא נמצא בבית הדין ומחזיק בשטר הישן, אין שום סיבה שלא לקרעו ולכתוב שקרעוהו.

נתיבות המשפט (שם ביאורים ס"ק ו) הקשה מהדין (שבסעיף ג) שכשאדם מביא העתק שטר ולא כתוב בו טעם מדוע נכתב ההעתק אין גובין באותו העתק. ולכאורה קשה: כיוון שאין לבית דין לכתוב שטר ללא סיבה, ולטעות לא חיישינן (רק לשכחה), ממילא לא ייתכן שטעו לכתוב העתק בלי טעם. ובפני יהושע (חידושים לחושן משפט [מוזכרים לפעמים וכך בשושנת יעקב המובא להלן, כ"פני יהושע חלק ד"ו] סימן מא אות ט) הקשה דאם כתוב שקרעו את השטר הראשון, מדוע שלא יגבו בהעתק גם בלי סיבה כיוון שאין מה לחשוש, ואם מדובר שלא כתבו שקרעוהו, גם אם היה כתוב בו שנכתב משום שהשטר המקורי שנמחק לא היו גובין כמו שכתוב בשולחן ערוך לעיל (בסעיף א).

בשושנת יעקב (שם ס"ק ג) מיישב את השולחן ערוך לפי דברי המהרשד"ם שהפסול האמור (בסעיף א) הוא רק כשוודאי לא קרעוהו אבל כשכשייתכן שקרעו את השטר אלא ששכחו לכתוב בשטר החדש שקרעו את השטר הראשון אינו פסול בדיעבד, וממילא נזקק (בסעיף ג) להוסיף דהיינו דווקא אם כתוב הטעם לכתיבת השטר החדש אלא ששכחו לכתוב שקרעו אותו, דבזה סבירא ליה למהרשד"ם שאפשר להניח שבית דין עשו כדת, אבל כשיש גם ריעותא שלא כתבו את הטעם (כאמור בסעיף ג), וגם שכחו לכתוב שקרעו, דהווי תרתי לריעותא, בזה חיישינן לטעות בית דין גם למהרשד"ם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מכל מקום בנתיבות המשפט (שם, חידושים ס"ק ו) הביא את דברי הסמ"ע דחיישינן לשכחה בסתם ללא חילוק, וכך גם פשוט לפי התומים וכמו פשוט הדין לגבי שטר טירפא ואדרכתא. ולמהרשד"ם בדרך כלל יש להניח שבית דין עשו את המוטל עליהם ולא שכחו ולא טעו, אבל במקום שיש ריעותא גדולה יש לומר דלכולי עלמא חוששים אפילו שטעו וכתבו שטר חדש שלא כדין. וכן במקום שהאחריות למניעת הנזק אינה על בית הדין מודה מהרשד"ם שחוששים שטעו או שכחו.

בתשובות מיימוניות (משפטים סימן סו [הובא בבית יוסף סימן לט סעיף ט, וברמ"א בהג"ה שם סעיף י]) כתב:

והדיינים יש להם לומר לנתבע שנתנו לו פסק דין לתובע, ואם אמרו הדיינים שלא אמרו לו – נאמן לומר "פרעתי". ואם שכחו אם אמרו אם לא אמרו, חזקה שהם עשו כדין ואמרו לו.

דייק מדבריו בשו"ת בעי חיי (חלק א סימן נא) שגם במקום שהדיינים צריכים לומר לחייב שנתנו פסק דין ביד התובע, מכל מקום נאמנים לומר שלא נתנו, ועם כל זה כשיש ספק ואינם זוכרים אנחנו מניחים שעשו כדת ולא שכחו. ובמהרש"ם (חלק ה סימן כה) האריך להוכיח שבית דין שלא כתבו שעשו קניין אין לערער על פסק הפשרה שלהם, שחזקה שעשו כדין אלא שהשמיטו את דבר הקניין.

מדבריהם למדנו כי גם דבר שראוי לצינו בפסק הדין, ויש משמעות לקיומו, מכל מקום כשהושמט אין הדבר מוכיח על העדרו אלא עדיין יש להניח שבית הדין עשה כדין וכהלכה.

כדי שלא יסתרו דבריהם לדברי הסמ"ע דחיישינן לשכחה, בהכרח עלינו לחלק כדברי המאזניים למשפט שגם כאן האחריות לנזק היא על החייב הפורע, שעליו לברר שאין שטר או פסק דין ביד התובע וכן יכול לבקש שובר על הפירעון, ולכן כיון שהאחריות היא על החייב אף שלכתחילה בית דין צריכים לכותבו מכל מקום ייתכן שלא יכתבוהו אף שעשו כדין וכהלכה.

העולה מן הדברים הוא שגם כמעשי בית דין לעיתים רחוקות מצודת הטעות פרוסה ושר השכחה נוכח. אלא שבדרך כלל אין לחשוש להן ויש להניח שבית הדין לא טעה ועשה את המוטל עליו כראוי. רק במקום שיש ריעותא הנמצאת לפנינו, או שטעמו של פסק הדין ופרטי המקרה ידועים ונמצא שטעמו הוא מופרך והוא כטעות בדבר משנה, אפשר לבטלו.

אבל לגבי שכחה:

א. לדעת הסמ"ע והתומים אף במקום שלטעות לא חיישינן מכל מקום כשלא כתבו שעשו כדין ונהוג לכותבו כדי למנוע נזק חיישינן לשכחה, ובמהרשד"ם הביא דאפשר שבסתם לא חיישינן.

ב. כל זה הוא במקום שהאחריות למניעת נזק היא רק על בית הדין, אבל כשהאחריות היא בעיקר על הנתבע ייתכן שבית הדין ישמיטו למרות שעשו כדין. (מאזניים למשפט)

ג. כשלא חייבים לעשות המעשה מייד (כמו בקריעת השטר) אם לא כתוב שעשאוהו ייתכן שלא עשו כך. (מקצוע בתורה)

ד. כשיש ריעותא גדולה חיישינן לשכחה. (שושנת יעקב)

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מן הכלל אל הפרט

גם במקרה שלפנינו עלינו לבחון אם אפשר לבטל את מעשי בית הדין הראשון שפסקו שהיא מורדת; אם כשהרכב השני אישר את ההסכם השני ללא סעיף הכתובה יש בזה פירכא או חיסרון, אם האחריות לכתיבת הכתובה ולמניעת הנזק הייתה מוטלת עליו; ואם מה שלא ציין בית הדין בהסכם את עניין הכתובה מחייב את המסקנה שסברתו הייתה שכתובתה הראשונה קיימת.

לגבי ההרכב הראשון שפסק שהיא מורדת – יפה פסק בית הדין האחרון שאין אפשרות לא לו ולא להרכב שאישר את הסכם שלום הבית למתוח ביקורת וכל שכן לבטל את פסק הדין הראשון, שהרי לא כל פרטי המקרה ידועים לנו, ולא טעמיו של בית הדין.

לגבי דעתו של ההרכב שאישר את הסכם שלום הבית: תחילה עלינו לדון אם היה על בית הדין לדאוג לכתיבת כתובה חדשה.

לפני שניכנס לבירור השאלה ההלכתית, עלינו לברר בגוף המעשה איזה מן ההסכמים שנחתמו בפני בית הדין הוא ההסכם המחייב: ההסכם שנחתם בפני דיין יחיד והוזכרה בו חובת כתיבת כתובה חדשה, או ההסכם השני שנחתם בפני הרכב מלא ולא הוזכרה בו הכתובה.

הנחת העבודה של בא כוח המערערת היא גם שההסכם הראשון שנחתם היה בגדר 'טיוטה' בלבד, ומכאן שההסכם היחיד הוא זה המודפס שהובא להרכב מלא. לפיכך הוא מניח גם שישנה 'חזקה על בית דין' שלא יאשר הסכם שלום בית במקום שאין כתובתה קיימת ללא סעיף מיוחד על הכתובה, ולא חיישינן לבית דין טועים, וגם שבמקרה זה ברור שבית הדין לא התייחס לכתובה.

הנחות אלו אינן נכונות לא מבחינה עובדתית ולא מבחינה הלכתית.

מבחינה עובדתית: ההסכם הראשון שנכתב בכתב יד הדיין שהצדדים קיבלו אותו עליהם כבית דין, לא היה טיוטה אלא הסכם לכל דבר ומשנחתם על ידי שני בני הזוג בפני הדיין הרי הוא מחייב אותם לכל פרטיו.

כך מופיע בפרוטוקול הדיון, שהצדדים הסכימו להרכב חסר, נערך הסכם, והצדדים ביקשו לתת להסכם תוקף פסק דין:

הצדדים הופיעו ומסכימים לקיים את הדיון בהרכב חסר. גרים בנפרד [...] שניהם מצהירים על רצונם לשוב לשלום בית. נערך הסכם שלום בית בין הצדדים, ושניהם ביקשו לאשרו ולתת לו תוקף של פסק דין.

לכן כשחתמו על ההסכם בפני הדיין הרי זה הסכם גמור ומחייב שנערך ונחתם על ידי הצדדים בפני הדיין שהם קבלוהו עליהם כבית דין. לכן יפה עשה הדיין שציין בו את עניין הצורך בכתיבת כתובה חדשה והביאם להסכמה על הסכום שייכתב בה.

מבחינה הלכתית: לא היה צורך בהסכם נוסף, ולכן ההסכם השני שהובא לפני בית הדין האזורי בהרכב מלא, לא הובא מסיבה הלכתית. ונבאר:

כעבור שלושה שבועות שבו בני הזוג לבית הדין והביאו איתם הסכם נוסף מודפס, ש"נערך ביניהם ונחתם על ידם" כדברי בית הדין אלה:

החלטה

הצדדים הופיעו בבית הדין והציגו הסכם שלום בית שנערך ביניהם ונחתם על ידם. ההסכם מצורף להחלטה זו – דף אחד.

בהתאם לבקשתם אנו מאשרים את ההסכם ונותנים לו תוקף של פסק דין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כלומר לא מדובר בהסכם שכתבו הדיינים כלל. בית הדין לא ביקש מהצדדים לבוא שנית בשעריו, הייתה זו יוזמה שלהם להביא בפני בית הדין הסכם שהם ערכו ביניהם כשהוא מוכן וחתום, והם ביקשו מהרכב מלא של בית הדין לאשרו. לא נעסוק בהשערות מי יעץ להם לעשות כן ולמה, רק זאת ברור שההסכם הראשון שהוסכם ביניהם ונחתם בפני דין אחד – יש מי שיאמר שיש לו רק תוקף הלכתי, ובאישור הסכם של הרכב מלא ההסכם מקבל גם תוקף גם לפי החוק. ומובן אפוא שלא הדיין שכבר החתימם על ההסכם ההלכתי עם סעיף הכתובה, ולא שאר דייני ההרכב שידעו על ההסכם החתום, חשו כל צורך להוסיף בהסכם המודפס לצורך החוק את סעיף הכתובה שהוא סעיף הלכתי וכבר נכתב בהסכם ההלכתי.

ודוק: גם אם כותבים סעיף כזה, שתיכתב כתובה חדשה, אין הוא יוצר חיוב כתובה ללא שתיכתב הכתובה בפועל, וייתכן שמצד ההסכם החתום גם לא היו מתחייבים בכתיבת כתובה חדשה משום דהווי קנין דברים, אלא שהם היו חייבים בכך מצד ההלכה גם בלי התחייבות לכתוב. סביר להניח שגם שבהופעתם השנייה, בפני ההרכב המלא, נשאלו על כתיבת הכתובה החדשה ובפרט כשבהרכב כיהן גם אותו דין שאישר את ההסכם ההלכתי, שהורה להם לכתוב כתובה כדי 'לאפרושי מאיסורא', וייתכן שענו שהבעל כתב כבר כתובה או שענו שיעשה זאת בקרוב. אבל **כאמור לא בהשערות עסקינן**: בכל מקרה הסעיף על הכתובה שהוא סעיף הלכתי כבר היה קיים בהסכם ההלכתי ולא היה צורך להוסיף סעיף זה בהסכם החוקי.

יתרה מזאת: חשוב להבין כי הוראה זו של בית הדין, לכתוב כתובה חדשה, אינה חלק מ'הסכם שלום בית' כלל אלא הוראה של 'איסור והיתר', גם בלעדי ההסכם לשלום בית הם היו חייבים לכתוב כתובה חדשה. חובתו של הדיין מדין 'לאפרושי מאיסורא' להודיע בעל פה לזוג שנתבטלה כתובתו ורוצה לשוב לגור יחד, על הצורך לכתוב כתובה, אבל סעיף זה אינו חלק מההסכם הממוני של בני הזוג. אומנם אפשר להכניס סעיף כזה לתוך ההסכם ובפרט כשרוצים שייכתב בכתובה סכום מסוים כתוספת כתובה, אבל אי אפשר לומר שיש כאן השמטה של סעיף שחובה שיהיה כתוב בהסכם.

אכן בהסכם הראשון שנעשה בפני הדיין היחיד דובר על סכום מסוים שייכתב בכתובה, ולכן הדיין הוסיף סעיף כזה. אך אם כעבור חודש השמיטו אותו בני הזוג בהסכם השני, הדיין אינו אמור להתערב ולבקש מהבעל התחייבויות נוספות, אלא רק לערר אותם בעל פה שעליהם לכתוב כתובה, וזה אינו חלק מהסכם שלום הבית.

נבאר עוד: האם בדרך כלל אחריות כתיבת הכתובה החדשה חלה על בית הדין המאשר את ההסכם, והוא צריך לכתוב בעצמו את כתובתם החדשה לפני אישור הסכם שלום בית של מורדת או עוברת על דת? ברור שלא. הרי גם הדיין שאישר את ההסכם הראשון ההלכתי והוסיף את סעיף הכתובה, לא כתב את הכתובה החדשה בעצמו לזוג, אלא כתב שתיכתב בעתיד. מדוע? הסיבה לכך היא שאין זה תפקיד בית הדין. בבית הדין אין טפסי כתובה והעתקי כתובה, והדיינים אינם עוסקים בכתיבת כתובות. בפרט כשהנוהג הקיים הוא שצריך להפקיד העתק הכתובה ברבנות או במקום בטוח אחר, ובמקרה של כתיבת כתובה חדשה צריך להחליף את העתק הכתובה המקורי שהתבטל. (אגב כך יש לציין כי בכל אישה שמפסידה כתובתה או שנפרעת כתובתה מן הראוי לקרוע את הכתובה הישנה שנמחל שעבודה, שהרי אסור להשהות שטר פרוע **מחשש שישתמשו בו בטעות כמו במקרה זה**, ולפני עידן התיקים הממוחשבים אכן השאירו את הכתובה הישנה בתיק בית הדין.) לכן כאשר הדיין המאשר הוסיף שתיכתב כתובה חדשה, היינו שהוא הורה לבני הזוג שיפנו לרב רושם נישואין או לרבנות ויבקשו לכתוב כתובה חדשה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נדגיש כי לא הדיין בהסכם הראשון ולא בית הדין בהסכם השני חששו שבני הזוג עומדים מייד לחיות יחדיו ללא כתובה ולעבור על האיסור, מפני שהדיינים ידעו שהצדדים לא יחזרו לגור יחד עד לאחר השלמת ההכנות, שהרי כך נכתב גם בהסכם הראשון וגם בהסכם השני "וכעת עומדים לפני ניסיון חזרה לשלום בית". לכן כדי לאפשרושי מאיסורא די היה להם להסתפק בהוראה בעל פה או בכתב שצריך לפנות לרב שיכתוב להם כתובה.

נמצא לפי זה:

א. גם אם האחריות הממונית הייתה על בית הדין, לפי הסמ"ע יש לחוש שבית הדין ישכח לציין סעיף מסוים.

ב. בעניין כתיבת כתובה האחריות הנזק אינה מוטלת על בית הדין, שהרי לעניין כתובה הדאגה מבחינה ממונית מוטלת על האישה, ומבחינה איסורית על שני בני הזוג, ולפיכך לפי ה'מאזניים למשפט' גם לש"ך יש לחוש לשכחת בית הדין.

ג. אין כתיבת הכתובה חייבת להיות בשעת מעשה בית דין של אישור או כתיבת ההסכם, ולכן לדברי המקצוע בתורה, גם לש"ך יש לחוש לשכחת בית הדין.

אך במקרה שלפנינו אין צורך לכל זה, שהרי לא בית הדין כתב את ההסכם המודפס ולא היה גם צורך להוסיף בו את סעיף הכתובה, ולכן אין כאן שכחה ואין כאן חובה לכתוב, ולכן אין 'חזקה' שבית הדין יוסיף סעיף בהסכם חוקי את הצורך לכתוב כתובה. במקרה שלפנינו בית הדין בהרכבו החסר הוציא מתחת ידו 'דבר מתוקן' ובית הדין בהרכבו המלא לא הוציא מתחת ידו 'דבר שאינו מתוקן'. בני הזוג ידעו שהם צריכים ללכת לרב (רושם נישואין), לכתוב כתובה חדשה ולהפקיד העתק ברבנות. כאשר לא נכתבה כתובה כזו, הרי שהאישה אינה יכולה לתבוע את הבעל לשלם לה את כתובתה החדשה שלא נכתבה, ואין לה להלין על עצמה אם לא נזוהרה לקיים את דברי הרב.

מבורר אפוא שבית הדין האזורי לא טעה באישור ההסכם בפעם הראשונה ואף לא טעה בפעם השנייה, וגם ההרכב הנוכחי לא טעה בפסק דינו.

נדגיש כי גם לולי דברינו, שלא היה צריך להוסיף שנית את סעיף הכתובה, יש לדחות את עצם הטענה המנסה להוכיח מהשמטת הסעיף שבהכרח לדעת בית הדין יש לה כתובה גם מבלי שתכתב מפני ש'אין בית דין טועים':

עיקרו של הדיון שלפנינו הוא בערעור הטוען שבית הדין האזורי טעה בפסק דינו. בא כוח המערער טען עוד בערעורו כי בית הדין בהרכבו הנוכחי לא רק טעה, אלא גם סתר בהחלטתו האחרונה את דברי עצמו בהחלטותיו הקודמות. **לטענתו, ההרכב האמצעי, שאישר את ההסכם ללא סעיף הכתובה, סבר שבית הדין שלפניו שפסק נחרצות שהאישה הפסידה את כתובה מדין מורדת טעה בזה משום שלא התרו בה וכו', וממילא חייבים לומר שטעה גם הנשיא שאישר את פסק דינו של אותו הרכב, ומאידך גיסא כל 'ראייתו' של המערער שבית הדין הנוכחי טעה בדינו היא משום שאי אפשר לומר שההרכב המאשר את ההסכם טעה במעשיו.**

אכן כפי שביארנו: על דרך הכלל יש להניח שבתי הדין לא טועים – לא בדין ולא במעשה, וחזקה שעושים עבודתם נאמנה וכראוי, וכן נעשה במקרה הזה כראוי גם בהרכב הראשון, גם באישור נשיא בית הדין הגדול, גם בהרכב שאישר את הסכמי שלום הבית, וגם בית הדין בהרכבו הנוכחי בפסק הדין הנוכחי שעמד על הדברים בטוב טעם ודעת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גם לו היה חיוב כתובה אין אפשרות לעכב את הגירושין

בית הדין האזורי פסק ביום ה' בכסלו תשע"ז (5.12.2016) כי מאחר שנוכחנו כי הבעל מתעקש על עמדתו ומסרב לחזור לשלום הבית, ובמצב כזה אין הצדקה להמשך קיום הנישואין כאות מתה ללא משמעות מעשית, משום כך על הצדדים להתגרש. קביעה זו אושרה גם בבית הדין הגדול, ובית הדין בפסק דינו ציין כי לאחרונה התחדש טעם נוסף לחיוב הגירושין – מטעמו של רבנו ירוחם, מפני שהאישה עצמה אמרה בדיונים האחרונים שפניה לגירושין ולא לשלום בית, ולכן אין לעכב במקרה זה את הגירושין בשל תביעות כספיות, בפרט שלדעת בית הדין אין חיוב כתובה וחיוב פיצוי הגירושין, שאותם לדעתו יש מקום לפסוק, מותנה גם בזכויות שתקבל האישה מחיי הנישואין בבית המשפט וגם בסרבנות של האישה להתגרש.

יש להוסיף על דבריהם את האמור בעובדות המוסכמות שצינו בהקדמת פסק הדין, כי כבר בחודש מרץ 2012 **הגישה האישה** תביעת פירוק שיתוף לבית המשפט (בנוסף לתביעה בבית הדין לגירושין או שלום בית בתנאים). במסגרת תביעה זו בבית המשפט נקבע בפסק הדין שניתן ביום ל' בשבט תשע"ה (19.2.2015) כי מועד הקרע בין בני הזוג הוא חודש מרץ 2012. כידוע, 'מועד הקרע' אינו נקבע לפי תחילת הסכסוך, אמצעו או סופו, מועד הקרע הוא המועד שבו **מוסכם או מוחלט שבני הזוג הגיעו לנקודת האל-חזור** ביחסיהם. נמצא שלאורך זמן רב מתנהלת האישה לא רק כ'כפל מבצעים' אלא גם כ**כפל טענות או – יותר נכון לומר – בטענות מנוגדות**, בערכאה אחת היא טוענת שבני הזוג עברו את נקודת 'האל-חזור' כבר ב-2012 ועל סמך זה היא גובה את הרכוש, ובאחרת, בבית הדין, היא טוענת לשלום בית ואינה מוכנה להתגרש.

אישה התובעת זכויות ממון בגלל פירוד מוחלט מלפני תשע שנים אינה רשאית לעכב את הגירושין בשל ערעור על כתובה גם אם הייתה קיימת וכל שכן כשלא הייתה.

במקרה שלפנינו יש להוסיף שבוודאי אין מקום לעיכוב הגירושין, לא רק מפני שאין חיוב כתובה, אלא גם מפני שלא מדובר במקרה שבו יש חשש שלא יהיה מהיכן לגבות את זכויותיה, שהרי הנכסים הנדונים בבית המשפט קיימים ועומדים. אדרבה גם בנושג לבית המשפט הדין בזכויות הצדדים לפי החוק קבע המחוקק כי אין להשתמש בעיכוב הגירושין ככלי בדיונים הכלכליים, ולשם כך הוסיפו בסעיף 5 א(ד) לחוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג – 1973, כי: "בית המשפט או בית הדין שנתן פסק דין לאיזון המשאבים, רשאי לעכב את ביצועו, אם סבר כי המבקש פועל בחוסר תום לב בעניין התרת הנישואין".

מסקנות והוראות

א. ערעור האישה על אי חיוב הכתובה נדחה, והאישה חייבת להתגרש ללא דחוי בהתאם להוראת בית הדין האזורי.

ב. אומנם מכיוון שבית הדין דן בערעור הכתובה מטעמיו שלו, בשל הליך השימוע טרם כפיית הגירושין שהתנהל בפניו, לא ייפסק חיוב הוצאות בנפרד על דחיית ערעור זה.

ג. יודגש עוד שבית הדין האזורי עומד לדון בפיצוי לאישה, ובית דיננו עומד על זכותה של האישה לכך, אך אין בזה כדי לעכב את חובתה להתגרש.

ד. אם לא תודיע האישה מיידית לבית הדין האזורי על הסכמתה לגירושין בתוך ארבעה-עשר יום, מאושר בזה נשיא בית הדין הגדול את ההגבלות שהטיל בית הדין האזורי.

ה. פסק הדין מותר לפרסום בהשמטת פרטים מזהים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ניתן ביום ו' במרחשוון התשפ"ב (12.10.2021).

הרב מיכאל עמוס

הרב אליעזר איגרא

הרב דוד ברוך לאו – נשיא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה